

Sanni Holsti

**”TAHTOOHAN TÄMÄ NYKYINEN ELÄMÄ JA
MAAILMA VIEDÄ MIELEN MATALAKSI KUN
PITI RAUHAN TULEMAN NIIN ALKOIKIN SOTA”**

Lapin sotaan suhtautuminen ja sodan kokemus kirjeissä
vuosina 1944-1945

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Tammikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Sanni Holsti: ”Tahtoohan tämä nykyinen elämä ja maailma viedä mielen matalaksi kun piti rauhan tuleman niin alkoikin sota” Lapin sotaan suhtautuminen ja sodan kokemus kirjeissä vuosina 1944-1945

Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
Tammikuu 2020

Tutkielmassa tarkastellaan Lapin sodan aikaisten kirjeiden kautta Lapin sotaan suhtautumista ja sodan käsittelyä. Lapin sota ja erityisesti sen kokemushistoriallinen tarkastelu on ollut aikaisemmassa tutkimuksessa vähäistä. Lähdeaineistona tutkielmassa on käytetty Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjekokoelman kirjeitä vuosilta 1944-1945. Tarkasteltavat kirjeet ovat Lapin sodassa taistelleiden sotilaiden, jatkosodasta kotiuttamista odottaneiden sotilaiden ja kotirintaman kirjoittamia. Tutkielmassa tarkastellaan kirjeiden kirjoittajien suhtautumista Lapin sotaan Moskovan välirauhansopimuksen, saksalaisjoukkojen ja sota-alueen kuvausten kautta. Tutkielmassa tuodaan esille myös mahdollisia sodan käsittelyyn vaikuttaneita tekijöitä, kuten kirje- ja itsesensuurin sekä lehdistön esittämien viholliskuvien vaikutus.

Lähdeaineiston perusteella kirjeiden kirjoittajien mielipiteet ovat Lapin sotaan liittyen vaihtelevia, mutta enemmistö kirjeistä on sodan käsittelyssä negatiiviseen suuntaan painottuneita. Lapin sodan syttyminen koettiin ikävänä ja rauhaan paluuta viivästyttävänä tekijänä. Lapin sodan syttymisestä syytettiin kirjeissä myös saksalaisia sotilaita, joiden toivottiin poistuvan Suomesta nopeasti. Saksalaisten Lapissa tekemiä tuhoja käsitellään useissa aineiston kirjeissä, tuhot aiheuttivat selvästi kirjeiden kirjoittajissa vahvoja kielteisiä kokemuksia.

Avainsanat: Lapin sota, Moskovan välirauha, saksalaisjoukot, sota-ajan kirjeet, kokemus, sodan kokemushistoria

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Ristiriitaiset tunteet rauhasta ja sodasta.....	4
3. Muuttuva suhtautuminen saksalaisiin	10
4. Kuvaukset sota-alueesta ja tuhoista	17
5. Lopuksi.....	25
Lähteet ja kirjallisuus	27

1. Johdanto

Lapin sota käytiin vuosina 1944-1945 Suomen pohjoisosissa. Suomi teki Neuvostoliiton kanssa erillisrauhan 19. syyskuuta 1944. Moskovan välirauhansopimuksen ehtoihin vedoten Neuvostoliitto painosti suomalaisia riisumaan Pohjois-Suomessa olleet saksalaiset joukot aseista, mikä johti taisteluihin ja Lapin rakennuskannan osittaiseen tuhoutumiseen. Suomalaiset joutuivat kääntymään Lapin sodassa jatkosodan aseveljiään vastaan. Viimeiset saksalaiset joukot poistuivat Suomesta keväällä 1945. Pohjois-Suomessa alkoi Lapin sodan jälkeen jälleenrakennus ja evakkojen paluu kotiseuduilleen.¹

Lapin sodan ajalta on säilynyt suomalaisten kirjoittamia kirjeitä. Tutkielmassa käytän lähdeaineistona Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjekokoelman kirjeitä. Suurin osa kirjeistä on kenttäpostikirjeitä, mutta mukana on myös muutamia tavallisia kirjeitä. Tutkielmassa viitataan reiluun neljäänkymmeneen kirjeeseen seitsemästätoista sota-ajan kirjekokoelmasta. Aineiston kirjeitä ovat kirjoittaneet sekä sotilaat että siviilit. Kirjeitä ei oltu yleisesti tarkoitettu julkiseen levitykseen, minkä vuoksi niistä saa selville kirjoittajien monenlaisia ajatuksia ja kokemuksia,² myös Lapin sotaan liittyen.

Tutkimuskysymyksenä on, *kuinka kirjeissä käsitellään ja suhtaudutaan Lapin sotaan vuosina 1944-1945?* Tutkielmassa käsittelen kirjeissä olevia keskeisiä suhtautumisen eroja ja yhtäläisyyksiä. Pohdin myös mahdollisia suhtautumiseen ja Lapin sodan käsittelyyn ja kuvailuun vaikuttaneita tekijöitä. Nostan Lapin sodasta esille kolme keskeistä teemaa, joiden kautta tarkastelen kokemuksia ja suhtautumista tarkemmin; välirauhansopimus ja sen myötä Lapin sodan syttyminen, Suomessa olleet saksalaiset joukot ja viimeisenä sota-alueen kuvaukset. Valitsin kyseiset teemat, koska ne nousevat kirjeistä selkeimmin esille ja niiden käsittely on myös kirjeissä runsainta. Teemat tarjoavat myös erilaisia näkökulmia tutkittaessa Lapin sotaan suhtautumista ja käsittelyä. Teemat kietoutuvat kirjeissä osin yhteen, joten ne kulkevat myös tutkielmassa paikoitellen lomittain.

Tutkielmani metodit ovat kvalitatiivisia, hyödynnän erityisesti piirteitä diskurssi- ja sisällönanalyysistä.³ Kiinnitän huomiota kirjeissä käytettyihin kielenkäytön tapoihin ja tarkastelen, millaisia sanavalintoja kirjeissä on käytetty ja millä tavoilla asioita kuvaillaan sekä hahmotetaan. Vaikka tutkielmassa nostan kirjeistä esille vain Lapin sotaa koskevia kuvauksia, huomioin päätelmiä tehdessä myös kirjeiden muun sisällön ja kontekstin. Tarkastelen myös millaisista asioista kirjeissä

¹ Kulju 2013, 55, 342-343; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 24-25, 27-28.

² Pehkonen 2015, 61.

³ Metsämuuronen 2008, 33-34, 50-54.

kirjoitetaan Lapin sotaan liittyen, ja erityisesti tutkimuskirjallisuuden kautta pyrin hahmottamaan, miksi tietyt aiheet nousevat kirjeissä esille.

Tutkielmassa painottuu ”*uusi sotahistoria*” näkökulma, joka korostaa yksilöllisiä kokemuksia suurien tapahtumalinjojen sijasta ja mahdollistaa sodan moniäänisen tarkastelun.⁴ Kokemuksen käsite on tutkielmassa keskeisessä osassa, mitä uusi sotahistoriakin painottaa. Kokemusta tutkittaessa keskitytään siihen, kuinka ihmiset ymmärtävät tapahtumia ja ilmiöitä sekä antavat niille merkityksiä. Kokemukset kuitenkin muotoutuvat ympäristön ja erilaisten tapahtumien vaikutuksesta.⁵ Kirjeitä tutkittaessa on myös tärkeää huomioida niiden syntykonteksti sekä ymmärtää siihen yleisesti kietoutunut laajempi tilanne.⁶ Kirjeistä ei yleensä saa täydellistä tapahtumien kuvaa, mutta niistä pystytään tutkimaan paremmin yksittäisten ihmisten antamia kuvauksia elämästään ja kokemuksistaan.⁷ Vaikka kokemukset ovat yksilöllisiä subjektiivisia, yksilöiden kuvauksissa voi olla havaittavissa myös paljon samankaltaisia piirteitä.

Ajallisesti rajaan tutkielman käsittelemään Lapin sotaan liittyviä kirjeitä vuosina 1944-1945. Tutkimissani kirjeissä kuvataan selkeästi enemmän sodan alkupuolta, joten tutkielman teemat keskittyvätkin erityisesti siihen. Suurin osa kirjeistä on myös vuodelta 1944. Lapin sodasta on oletettavasti kirjoitettu sen alkupuolella enemmän, koska se kosketti silloin suurempaa osaa suomalaisista. Sodan alkupuolella käytiin myös suurimmat taistelut, ja sotilaita oli enemmän rintamalla kuin sodan loppupuolella, jolloin tilanne yleisesti rauhoittui.⁸ Jatkosodan sotilaiden kotiuttamisen jälkeen kenttäpostiliikenne lakkautettiin 4. joulukuuta 1944. Lapissa vielä taisteleville joukoille postinkuljetus järjestettiin Posti- ja lennätinlaitoksen toimipaikkojen välityksellä. Lapin sodassa taistelevat sotilaat saivat lähettää kirjeitä maksutta kenttäpostilipukkeella, mutta heille tulevat lähetykset maksoivat normaalin postimaksun verran. Kenttäpostin toiminta lopetettiin kokonaan 31. heinäkuuta 1945.⁹

Tutkimissani kirjeissä erottuu kolme erilaista kirjeenvaihdon kävijäkuntaa. Kirjeitä kirjoitettiin Lapin sodan rintaman ja kodin välillä. Vuonna 1944 Lapin sodasta kirjoitettiin kodin ja jatkosodasta kotiutusta odottavien sotilaiden välillä. Kirjeitä kirjoitettiin myös vain kotirintaman välillä. Otan kaikki kirjeenvaihdon kävijät tutkielmassa huomioon, koska ne antavat mahdollisuuden tarkastella

⁴ Kinnunen & Kivimäki 2006, 16; Bourke 2006, 21-24.

⁵ Kivimäki 2006a, 75-76.

⁶ Pehkonen 2015, 61.

⁷ Taskinen 2015, 28-29.

⁸ Meinander 2012, 327.

⁹ Pietiäinen 1988, 179.

ja vertailla Lapin sodassa taistelevien sekä muun Suomen väestön kirjeiden sisältöjä. Lapin sotaa käsitteleviä kirjeitä löytyi myös Kansanperinteen arkistosta rajallinen määrä ja niiden sisällöt olivat osin suppeita, minkä vuoksi otan myös kaikki kirjeenvaihdon kävijät tutkielmassa huomioon.

Aikaisempi tutkimus Lapin sodasta käsittelee pitkälti sodan tapahtumien kulkua ja yleisesti Lapin sodan historiantutkimuksen on kuivailtu olevan vasta ”lapsipuolen” asemassa.¹⁰ Ensimmäisenä merkittävänä Lapin sotaa käsittelevänä teoksena pidetään Sampo Ahton *Aseveljet vastakkain -Lapin sota 1944-1945* (1980). Uudempana kattavana teoksena voidaan pitää Mika Kuljun teosta *Lapin sota 1944-1945* (2013), joka antaa laajan katsauksen Lapin sodan tapahtumiin ja taisteluihin. Henrik Meinanderin tutkimus *Suomi 1944 -Sota, yhteiskunta, tunnemaisema* (2012) puolestaan tarkastelee ajan yleistä yhteiskunnallista tilannetta ja tunteuksia Lapin sodan alun tapahtumien lisäksi.

Suomalaisten suhtautumisesta Lapin sotaan ja erityisesti saksalaisiin löytyy tietoa myös muutamista tutkimuksista. Teoksessa *Rauhaton rauha -Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950* (2015) Ville Kivimäki kertoo suomalaisten sotilaiden muuttuneista asenteista saksalaisia kohtaan ja tuo esille propagandan muokkaamia viholliskuvia. Maria Lähteenmäen *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja -Lappilaisten sotakokemuksia 1939-1945* (1999) ja Marianne Junilan *Kotirintaman aseveljeyttä* (2000) avaavat puolestaan suomalaisten kokemuksia saksalaisista jatkosodan ajalta Lapissa. *Kirjeitä sodasta -Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* (2015) tarjoaa katsauksen sota-ajan kirjeiden tulkintaan, muun muassa Erkka Pehkonen käsittelee teoksessa kirjetutkimuksen etiikkaa.

Lapin sota on jäänyt talvi- ja jatkosodan varjoon, joten aiheesta löytyy vielä paljon tutkittavaa. Lapin sodalla on ollut vaikutusta monien aikalaisten elämään sekä fyysisesti Pohjois-Suomeen. Se on vaikuttanut myös osaksi siihen, millaiseksi Pohjois-Suomi on nykypäivänä muotoutunut. Lapin sotaa käsittelevästä kirjeenvaihdosta ei ole aikaisemmin tehty tutkimusta, joten tutkielma tuo uudenlaista näkökulmaa aiheeseen. Lapin sodan tutkiminen on paljolti keskittynyt tapahtumien kuvauksiin, minkä vuoksi tavallisten ihmisten kokemuksia ja ajatuksia Lapin sodasta on myös tärkeää tutkia ja hahmottaa.

¹⁰ Kulju 2013, 348; Tuominen 2015, 40-41.

2. Ristiriitaiset tuntemukset rauhasta ja sodasta

Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa Moskovan välirauhansopimuksen 19. syyskuuta 1944. Välirauhansopimuksen ehdot saksalaisten internoinnista ja aseistariisumisesta olivat ratkaiseva tekijä Lapin sodan syttymiselle.¹¹ Moskovan välirauhansopimusta käsitellään myös kirjeissä ja se on herättänyt kirjoittajissa monenlaisia tunteita. Uuden sodan syttymistä saksalaisia vastaan käsitellään useissa kirjeissä rinnan välirauhansopimuksen kanssa, olihan rauhansopimus syynä sodan syttymiseen. Tässä luvussa tarkastelenkin, millaisia ajatuksia välirauhansopimus sekä uuden sodan uhka ja syttyminen kirjeiden kirjoittajissa herätti. Suomen ja Neuvostoliiton välinen rauha nähtiin aineiston kirjeissä tervetulleena, vaikka uutista varjosti tieto, että sodasta jouduttaisiin vielä uuteen sotaan. Ajatus jatkosodasta selviämisestä koettiin kirjeissä helpottavana, mutta tuleva Lapin sota varjosti ajatuksia normaaliin elämään paluusta.

Niin nyt on sitten se kauan toivottu ja odotettu rauha vihdoinkin tullut. Toivottavasti tämä rauha on pitempi aikainen kuin edellinen. Rauha sinänsä on tietenkin erittäin tervetullut varmaankin jokaisen suomalaisen mielestä, mutta rauhan ehdot sensijaan eivät monenkään mielestä ole kovinkaan tervetulleet. Täytyy sanoa, että rauha on saatu, mutta raskain ehdoin.[...] Siitä huolimatta, että ehdot ovat huonot, tuntuu sentään mieluisalta ajatella, että saa vihdoinkin aloittaa rauhan toimet.¹²

Osassa kirjeitä käsitellään rauhan tuloa ennen varsinaisen Moskovan välirauhansopimuksen tekemistä. Suomen ja Neuvostoliiton aselepo alkoi 4.-5. syyskuuta. Neuvostoliitto oli asettanut aselevon ja rauhanneuvottelujen ehdoksi Suomen suhteiden katkaisemisen Saksaan julkisesti. Suomalaisten tuli myös saada saksalaiset joukot pois Suomesta 15.9.1944 mennessä, minkä jälkeen Suomeen jääneille joukoille aloitettaisiin aseistariisuminen.¹³ Jatkosodassa taistellut Leks kirjoittaa ystävälleen Laurille 7. syyskuuta tiedosta, että saksalaiset täytyy ajaa pois Suomesta. Leksan mukaan tieto saksalaisten karkottamisesta tarkoittaa rauhan tulemistä. Varsinaisen rauhan saamisella ja saksalaisten poistamisella Suomesta tiedettiin olevan keskeinen yhteys.

Kyllä mieleni on iloinen, kun saimme kuulla ne uutiset, että Sakemannit ajetaan pois täältä, sillä silloinhan kaikki arvas, että myös rauha tulee pian.¹⁴

¹¹ Ahto 1980, 57-58; Meinander 2012, 281, 283.

¹² Kirje Pentiltä Ainolle 21.9.1944. SAK 511, Kper.

¹³ Erkkilä & Iivari 2015, 74-76; Oksanen 2018, 275-278.

¹⁴ Kirje Leksalta Laurille. 7.9.1944. SAK 141, Kper.

Helsingissä asunut Anni kirjoitti myös Laurille 8. syyskuuta 1944. Anni kertoo, että Helsingissä oli ollut hälytyksiä, jotka eivät kuitenkaan olleet johtaneet mihinkään. Anni kertoo ajatelleensa, että hälytykset olisivat johtuneet saksalaisten toimista Suomea vastaan. Suomi aloitti rauhanneuvottelut Neuvostoliiton kanssa vastoin Saksan tahtoa ja samalla Suomi myös katkaisi suhteensa Saksaan.¹⁵ Moskovan välirauhansopimusta ei oltu 8. syyskuuta vielä tehty, mutta Anni kuvailee tilannetta jo rauhaksi. Hän kuitenkin toteaa, että sota on loppunut, mutta mahdollisesti vain vähäksi aikaa. Saksalaisten karkottaminen on ollut myös jo tiedossa, mikä on voinut vaikuttaa Annin ajatuksiin saksalaisten mahdollisista kostotoimenpiteistä.

*Nyt on sitten sotakin loppu, ainakin vähäksi aikaa. – Täällä on ollut kaksi hälytystä sen jälkeen kun rauha tuli. Sillain sitä tulee mieleen, että joko ne saksalaisten sabotaasikoneet alkaa tulla Hesaa kohden. Mutta ei sentään vielä.*¹⁶

Lapin sodan alkamista käsitellään monessa kirjeessä. Neuvostoliiton kanssa tehty rauha ei lopettanut sotaa Suomen osalta, vaan se johti uuteen sotaan Saksan kanssa, vaikka virallista sodanjulistusta ei Lapin sodassa tehty.¹⁷ Sotilas Pauli kirjoitti ystävälleen Kertulle ajatuksistaan koskien rauhaa ja alkanutta Lapin sotaa. Pauli oli siirretty jatkosodan päätyttyä Pohjois-Suomeen, josta hän Oulusta lähetti kirjeen.

*Niin se on nyt rauhakin tullut, mutta sota ei ole vielä loppunut. Tämä taitaa olla ensimmäinen maailman historiassa, että rauha tulee, mutta ei sota lopu. Vai kuinka? Olen minäkin siirtynyt tänne pohjoiseen muiden mukana [...].*¹⁸

Useassa kirjeessä kuvataan rauhan ja sodan ristiriitaa. Sodan aiheuttaman poikkeustilanteen nähtiin osassa kirjeitä vielä venyvän pidemmälle Lapin sodan vuoksi. Sotilas Joel koki myös, ettei rauha tuonut mukanaan täydellistä rauhaa, koska sota jatkui saksalaisia vastaan. Joel kuvailee rauhaa myös raskaaksi ja pitää uutta sotaa kaiken päälle uuvuttavana ja ikävänä.

On rauha maassa sitten viime kirjeen joskaan sitä nyt ei täydellä syyllä voi rauhaksi sanoa. Toisen veljen kanssa tuli rauha niin toinen alkoi tapella saa nähdä minkä mallin tämä sota nyt sitten ottaa ainakin näyttää tällä kertaa että siitä kehittyä aikamoinen tappelus. Ei sitä olisi uskonu että tämä meidän sotamme sai näin oudon käänteen ja rauha

¹⁵ Meinander 2012, 265-266; Kivimäki, Hytönen & Karonen 2015, 24-25.

¹⁶ Kirje Annilta Laurille 8.9.1944. SAK 141, Kper.

¹⁷ Meinander 2012, 328.

¹⁸ Kirje Paulilta Kertulle 5.10.1944. SAK 247, Kper.

jonka saimme Venäjältä on kyllin raskas jonka lisäksi piti tulla vielä tämä sota saksalaisia vastaan. Mutta jospa tämä kuitenkin pujan menisi ohi toivotaan kuitenkin parasta. [...] Tahtoohan tämä nykyinen elämä ja maailma viedä mielen matalaksi kun piti rauhan tuleman niin alkoikin sota.¹⁹

Lapin sota nähdään monissa kirjeissä koko kansakunnan koettelemuksena ja Suomen kohtaloa harmitellaan. Vaikka uusi sota koettiin ikävänä, monet uskoivat, että sodan jälkeen koittavat paremmat ajat. Ville Kivimäki toteaa, että tappio sodassa yleensä laajentaa odotushorisonttia eli käsitystä tulevasta, yksilön ja hänen ympäristönsä suhteen, mikä voi avata mahdollisuuksia myös positiiviselle muutokselle.²⁰ Helputus jatkosodasta selviämisestä on voinut olla niin merkittävä kokemus, ettei Lapin sodan syttyminen enää vaikuttanut tilanteessa yhtä vahvasti ja pystyttiin suuntamaan ajatuksia jo kohti tulevaa rauhan aikaa.

Kyllä tämä meidän Suomi pahasemme on saanut kärsiä näistä sodista ja saa kärsiä jatkuvasti vaikka sotakin loppuisi. [...] Kuitenkin minä uskon, että meille suomalaisillekin koittaa vielä valoisammat ajat hyvin pian sodan loputtua.²¹

Moskovan välirauha nähdään kirjeissä pitkään kaivattuna asiana. Kivimäki toteaa myös, että jatkosodan lopulla erityisesti sotilaat toivoivat pikaista rauhaa, vaikka samalla he olettivat rauhanehtojen olevan ankarat.²² Aineiston kirjeissä näkyy myös, että rauhaa oli toivottu jo pidemmän aikaa. Jatkosodan aiheuttama väsymys ja sodan tappio saattoivat toisaalta heikentää tulevaisuuden odotuksia. Lapin sota vaikuttaa myös horjuttavan ja lannistavan kirjoittajien rauhasta huojentuneita mielialoja.

Parhain kuitenkin että rauha näinkin on jo kylliksi uhreja, ja vieläkin tulee pohjolassa. Tulee mieleen joskus että miksi juuri meidän pienen kansan osalle tulee näin paljon hävitystä, eikö olisi voinut jotenkin selvitä vähemmällä.²³

Lapin sodan alkua kuvataan joissain kirjeissä jatkosotaa vähäisemmäksi ja kaukaisemmaksi konfliktiksi. Jatkosodan loppuminen koetaan kirjeissä suurena helpotuksen, minkä vuoksi pohjoisen tapahtumat saattoivat tuntua vähäisemmältä. Lokakuun alussa Tyyne kirjoitti veljelleen Väinölle olevansa tyytyväinen siihen, että taistelut Neuvostoliittoa vastaan ovat päättyneet, vaikka kokeekin

¹⁹ Kirje Joelilta Tyynelle 6.10.1944. SAK 68, Kper.

²⁰ Kivimäki 2006a, 78-79.

²¹ Kirje Arvolta Hilikalle 23.10.1944. SAK 463, Kper.

²² Kivimäki 2015, 83.

²³ Kirje sotilalta Kertulle 1.11.1944. SAK 247, Kper.

rauhan raskaaksi. Hän myös mainitsee Lapissa olevan konfliktin, mutta uskoo, että pohjoisessa tilanne selviäisi nopeasti.

Onhan ihanaa ja kiitollista, että ei enää edes tarvitse tapella, vaikka tosiaan vielä käy jyske Pohjoisissa, mutta ehkäpä sielläkin pian selviää. Kyllä tämä rauha kova on. Tuntuu käytävä edessä oleva tie niin raskaalle, kuin emme pystyisi sitä käymään, jos ei muita helpompia teitä ilmaannu eteen. Ei voi ajatella päivää pitemmälle Päivä kerrallaan. Nyt on jaksettava katsella näitä ja tulevia aikoja uskon silmillä.²⁴

Monissa kirjeissä erityisesti kotirintamalta nousee viittauksia uskon ja ”Herran” voimaan. Uskoon turvautuminen on yleistä kriittisissä tilanteissa kuten sodassa.²⁵ Uskontoon nojaamisen on nähty sota-aikana tyynnyttävän mieltä, koska sen kautta toivotaan ja uskotaan johdatusta kärsimystenkin läpi.²⁶ Tynekin toi kirjeessään esille uskon merkityksen eteenpäin vievänä voimana.

Kirjeiden kautta pystyttiin ilmaisemaan ja käsittelemään tunteita sekä ikävää toista kohtaan, mikä oli yleisesti sota-aikana merkittävä sodasta selviytymisen keino. Usein rintamalla olleen läheisen kuoleman pelkoa käsiteltiin kirjeissä korostamalla heidän merkitystään.²⁷ Kotirintamalta sotilaille lähetetyissä kirjeissä nouseekin esiin pelko, että läheinen joutuisi vielä Lapin sotaan. Jenni kirjoitti miehelleen Aimalle toiveestaan, että Aimo pääsisi pian kotiutumaan eikä joutuisi enää jatkamaan Lapin sotaan. Kirjeestä tulee esille Jennin käsitys siitä, kuinka Lapin sodassa tulee vielä kaatumaan useita sotilaita, mikä on oletettavasti lisännyt pelkoa Aimon mahdollisesta kohtalosta.

Kunpa nyt selviäisi niistä saksalaisista. Vaan siinä voi olla vielä monen pojan surma, enne kuin ne on selvitetty. Onnetonta sekin. Nyt minua vasta pelottaa se, että jos joudut sinne ja siellä vielä miten käy. Kunpa kaikki menisi hyvin ja Sinä pääsisit pian kotiin.²⁸

Sotilas Unton äiti oli myös toivonut poikansa kotiin pääsyä ja oli ehtinyt jo iloita asiasta. Kirjeessä äiti on kuitenkin harmistunut, että uusi sota oli estänyt Unton siviiliin pääsyn. Hän myös pohtii, joutuuko Unto lähtemään vielä pohjoiseen. Sotilaiden mahdollinen pohjoiseen joutuminen vaikuttaa kirjeiden perusteella olleen kotirintamallakin hyvin tiedossa.

²⁴ Kirje Tyyneltä Väinölle 3.10.1944. SAK 68, Kper.

²⁵ Kempainen 2006, 238.

²⁶ Nurminen 2015, 140.

²⁷ Lamminpää 2014, 50

²⁸ Kirje Jenniltä Aimalle 20.9.1944. SAK 507, Kper.

[...] kun meillä oli se usko että te marsitte sieltä vähin erin kaikki kotiin että sitten sitä pannaan lystit pystyyn mitäs vielä kun alkoi se toinen sota taas joka viivyttää pois pääsyänne – että ei suinkaan teitä sieltä vaan lähetetä sinne Pohjoiseen.²⁹

Useissa kirjeissä pohditaan miesten kotiuttamista. Välirauhansopimuksen tultua voimaan vanhimmat reserviläiset ja nuorimmat asevelvolliset kotiutettiin. Nuorimpia varusmiesikäluokkia lähetettiin kuitenkin Lapin sotaan, mutta vasta marraskuusta lähtien, kun jatkosodassa taistelleet ikäluokat pääsivät siviiliin.³⁰ Lapin tilanne haluttiin oletettavasti sodan alussa ratkaista nopeasti, minkä vuoksi pohjoiseen lähetettiin aluksi jatkosodassa pidempään kokemusta saaneita vanhempia sotilaita.³¹ Kuten monet kotona odottaneet puoliset, myös Hilja haluaisi miehensä Antin pääsevän siviiliin. Hilja toteaa, että Lappiin voitaisiin lähettää nuorempia miehiä. Antti oli taistellut jo jatkosodassa, minkä vuoksi Hiljakin oletettavasti toivoi, että Antin ei tarvitsisi enää lähteä uuteen sotaan. Kirjeessä Hilja tuo esille, että hän on huolissaan Antista ja toivoo tämän pääsevän turvallisesti palaamaan kotiin.

Kaikki toiset vanhemmat miehet on jo tulleet kotiinsa [...] Ei se ole oikein jos ei lasketa ijän perusteella pois Siviiliin. Oisihaan sinne viijä nuoria miehiä sijaan Siellähään tapellaan kun lehessäkin on, kun ei vaan sattuisi siulle siellä vaaraa minuu harmittaa kovasti se, Toivon Korkeimman varjelusta siulle Rakkaani, jotta pääsisit Tervennä tulemaan kotiin ja heti.³²

Siirtoa ja kotiutusta odottaneet sotilaat kirjoittivat myös läheisilleen toiveestaan päästä kotiin. Antin kirjeessä vaimo Hiljalle nousee esiin Antin kova kaipuu perheensä luokse. Kotiutukset keskeytyivät pian niiden alettua armeijan pääjoukon osalta, mihin vaikutti Lapin sodan syttyminen.³³ Antti tuo esille myös turhautumisensa saksalaisiin, joiden syynä pitää kotiutuksensa viivästyistä. Hän myös kokee, että uudesta sodasta ei välttämättä ole heti pääsyä pois, koska Antti kehottaa perhettään jatkamaan töiden tekemistä ajatuksella, ettei hän pääse niissä auttamaan. Antti antaa kirjeessä lisäksi ohjeita muun muassa pellon kyntämiseen ja työavun hankkimiseen. Sodan aikana kirjeet olivat yhteydenpidon väline kotirintaman ja rintaman välillä, minkä vuoksi niiden kautta hoidettiin myös käytännön asioita.³⁴

²⁹ Kirje äidiltä Untolle 19.10.1944. SAK 214, Kper.

³⁰ Meinander 2012, 351; Kulju 2013, 323-324; Uino 2018a, 279.

³¹ Uino 2018b, 293.

³² Kirje Hiljalta Antille 7.10.1944. SAK 53, Kper.

³³ Kivimäki 2015, 88.

³⁴ Metsberg 2012, 54-56; Taskinen 2015, 17.

Olen aina kotona kun ummistan silmäni vaikka todellisuudessa saattaa kulua kuukausia ennekuin pääsen luoksenne. Nyt vielä kun ne saksalaiset eivät lähteneet sovinnolla pois, on pois pääsemisemme jatkunut. Tehkää töitä kuten ennenkin, elkää luottako tämän syksyn töitä minun huolekseni saattaa viipyä lokakuun loppupuolelle enkuin palaan kotiin.³⁵

Kirjeistä nousee esille myös useita jatkosodassa taistelleiden sotilaiden ajatuksia mahdollisesta pohjoiseen joutumisesta. Useat kirjeitä kirjoittaneet sotilaat olivat epätietoisia jatkosodan loputtua joukkojensa uudesta sijoituspaikasta. Kirjeiden perusteella sotilaat eivät halunneet lähteä enää jatkosodan päätyttyä pohjoiseen, mutta heitä kuitenkin siirrettiin odottamaan pohjoisen tilanteen etenemistä tai kotiuttamista.³⁶ Sotilaat kirjoittivat läheisilleen myös mahdollisuudesta joutua pohjoiseen. Läheisiä ei oletettavasti haluttu huolestuttaa pohdinnalla pohjoiseen joutumisesta, vaan sotilaat pyrkivät kirjeissä käsittelemään asiaa sekä halusivat läheisten olevan tietoisia mahdollisesta tulevast.

[...] tällä ollaan taas lähtö touhussa en tietä vaikka olisi vielä mentävä pohjoiseen huhut kyllä kertovat että mennään pohjoseen mutta eihän sitä tietä ennen kun näkee.³⁷

Kirjeiden kirjoittajat pitivät välirauhansopimuksen ehtoja raskaina. Rauha itsessään vaikuttaa olleen toivottu, minkä vuoksi uuden sodan syttymistä pidetään kirjeissä murheellisena. Välirauhansopimus herätti erityisesti kotirintamalla pelkoa uuden sodan syttymisestä ja läheisen joutumisesta uudelleen taisteluihin. Jatkosodassa taistelleiden sotilaiden ajatukset olivat mielteliäitä ja osin epätietoisia sotaan joutumisesta, mutta samalla niistä korostui toivo kotiuttamisesta. Useissa kirjeissä niin perhe kuin sotilas toivovat jatkosodassa taistellen sotilaan pikaista kotiin pääsyä. Tietoon Lapin sodasta ja sen alkamisesta suhtauduttiin kirjeissä harmitellen ja uutta sotaa pidettiin epämieluisana koettelemuksena.

³⁵ Kirje Antilta Hiljalle 27.9.1944. SAK 53, Kper.

³⁶ Kivimäki 2015, 74, 86.

³⁷ Kirje Viljolta Ainolle 26.9.1944, SAK 111, Kper.

3. Muuttuva suhtautuminen saksalaisiin

Suomalaisten ja saksalaisten jatkosodan aikainen aseveljeys muuttui vihollisuudeksi Lapin sodassa. Jokaisella suomalaisella oli kuitenkin oma käsityksensä Suomessa olleista Saksan joukoista. Lapin sodassa Suomi taisteli Saksaa vastaan, minkä vuoksi useissa kirjeissä käsitellään myös ajatuksia saksalaisiin liittyen. Kirjeissä on kuitenkin vain pieni otos suomalaisten erilaisia näkemyksiä saksalaisista joukoista. Yhdestäkään kirjeestä ei käy ilmi, että sen kirjoittaja olisi aikaisemmin ollut merkittävässä henkilökohtaisessa yhteydessä saksalaisiin sotilaisiin.

Marianne Junilan *Kotirintaman aseveljeyttä* (2000) ja Maria Lähteenmäen *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja* (1999) antavat laajemman kuvan jatkosodan aikaisesta suhtautumisesta saksalaisiin sotilaisiin. Tutkimuksista löytyy erityisesti Lapin asukkaiden ja saksalaisten kanssa toimineiden henkilöiden kuvauksia ja suhtautumistapoja saksalaisiin. Tässä tutkielmassa pääpainopiste on kuitenkin Lapin sodan aikaisten kirjeiden kuvauksissa, mutta sen lisäksi tutkimuskirjallisuus auttaa hahmottamaan, onko suomalaisten suhtautumisessa saksalaisiin havaittavissa muutosta jatkosodan ja Lapin sodan välillä. Jatkosodan aikaisen suhtautumisen tarkastelun kautta pystyy helpommin näkemään muutoksen pidemmältä ajalta, ja Lapin sodan aikaisia muutoksia on vaikea tarkastella ilman aikaisempaa kontekstia. Tarkastelen ensin lyhyesti Junilan ja Lähteenmäen teosten perusteella jatkosodan aikaista suhtautumista, josta siirryn Lapin sodan kirjeiden kuvauksiin.

Jatkosodan aikana suhtautuminen saksalaisiin joukkoihin muuttui usein rinnakkain sotamenestyksen kanssa. Saksalaisten heikko sotamenestys ja tappiot alkoivat mietityttää suomalaisia ja huononsivat erityisesti sotilaiden välejä vuoden 1941 lopulla. Hyökkäysvaiheessa vuonna 1941 usko Saksaan oli vielä yleisesti hyvä, mutta sodan pitkittyessä ja rintaman pysähtyessä mielialat kokivat muutoksia. Vuoden 1944 suurhyökkäys ja sen aluksi Saksan vähäinen tuki vaikuttivat kasvavaan negatiiviseen suhtautumiseen.³⁸

Lapissa asuneiden siviilien suhtautuminen saksalaisiin oli myös jatkosodan aikana ristiriitaista. Lapin siviileillä oli kuitenkin myös paljon positiivisia kokemuksia saksalaisista, mihin yhtenä tekijänä vaikutti useiden siviilien ja saksalaisten myönteiset kohtaamiset ja rinnakkaiselo. Nuoret naiset ja kauppaa harjoittaneet suhtautuivat yleisesti kaikista myönteisimmin saksalaisiin. Osa Lapin asukkaista tunsivat saksalaisia kohtaan myös pelkoa ja kielteisiä tunteita muun muassa ideologisista ja asenteista johtuvista syistä. Iäkkäät ihmiset suhtautuivat usein kielteisimmin saksalaisiin, monesti

³⁸ Lähteenmäki 1999, 93, 100, 181,

moraalisista syistä. Julkisesti kielteisistä tunteista saksalaisia eli aseveljiä kohtaan ei kuitenkaan ollut suotavaa puhua, mitä myös sensuuri valvoi.³⁹

Lapin sodan aikana saksalaiset polttivat ja tuhosivat perääntyessään useita rakennuksia ja siviiliasutuksia kuten merkittävän osan Rovaniemestä. Lisäksi saksalaiset tuhosivat ja miinoittivat infrastruktuuria kuten teitä ja siltoja.⁴⁰ Lapin sodan aikaisissa kirjeissä teema nousee myös vahvasti esille ja kirjeissä on useita kuvauksia saksalaisten tekemistä tuhoista. Annikki kuvailee kirjeessään miehelleen Pentille saksalaisia *raukkamaisiksi* tehtyjen tuhojen vuoksi,⁴¹ ja toisessa kirjeessään hän toteaa, että saksalaisten tulisi näyttää miehuutta lähtemällä nopeasti pois, ettei suomalaisten tarvitsisi enää kärsiä sodasta.⁴²

*Pentti rakas, eikö ole raukkamaista saksalaisilta kun he lähtiessään polttavat kyliä ja räjäyttävät lentohalleja y.m.*⁴³

Kun saksalaisten tekemät tuhot Lapissa tulivat yleiseen tietoon, vihamielisyys saksalaisia kohtaan lisääntyi nopeasti.⁴⁴ Lehdistöllä oli myös huomattava vaikutus yleiseen mielipiteeseen, mikä vaikutti siihen, miten saksalaisiin suhtauduttiin. Suomalaisten suhtautuminen muuttui yleisesti negatiivisempaan suuntaan Lapin tuhojen uutisoinnin seurauksena.⁴⁵ Osa lehdistöstä loi myös tarkoituksella saksalaisista negatiivista kuvaa, ja Saksasta luotiinkin monissa lehdissä järjestelmällisesti viholliskuvia.⁴⁶

Lapin sota viivytti suomalaisten sotilaiden kotiuttamista jatkosodasta, mikä lisäsi erityisesti sotilaiden negatiivista asennetta saksalaisia joukkoja kohtaan.⁴⁷ Tiedot rauhanehdoista vaikuttavat olleen kirjeiden kirjoittajilla yleisesti hyvin tiedossa, ainakin saksalaisia koskevan osan kohdalta. Monissa kirjeissä nousee vahvasti esille halu saada saksalaiset joukot mahdollisimman nopeasti pois Suomesta.

*Näyttäisivätpä nuo saksalaiset oikein miehuutta ja lähtisivät hyvällä täältä, eivätkä järjestäisi meidän kovia kokeneelle kansallemme lisää kärsimyksiä.*⁴⁸

³⁹ Lähteenmäki 1999, 144, 181; Junila 2000, 53, 288-293, 300.

⁴⁰ Meinander 2012, 323-324.

⁴¹ Kirje Annikilta Pentille 17.9.1944. SAK 365, Kper.

⁴² Kirje Annikilta Pentille 20.9.1944. SAK 365, Kper.

⁴³ Kirje Annikilta Pentille 17.9.1944. SAK 365, Kper.

⁴⁴ Kivimäki 2015, 88.

⁴⁵ Meinander 2012, 333.

⁴⁶ Rimpiläinen 2008, 227, 231.

⁴⁷ Kivimäki 2015, 88.

⁴⁸ Kirje Annikilta Pentille 20.9.1944. SAK 365, Kper.

Saksalaisia puhuteltiin jatkosodan aikana sotilaallisen yhteistyön vuoksi aseveljinä.⁴⁹ Aseveli -termin käyttöä kuitenkin jatkettiin osassa kirjeitä aseveljeyden muututtua vihollisuudeksi, mutta samalla kirjeistä huomaa termin käytön ja sävyn muuttuneen. Irja kommentoi lokakuussa 1944, kuinka postin kulkeminenkin on saksalaisten takia vaikeutunut pohjoisesta. Kirjeessä saksalaisia kuvaillaan sarkastiseen sävyyn *aseveljinä*. Kirjoittajan turhautumisesta kertovat ajatukset siitä, kuinka hänen mukaansa on saatu kokea jo tarpeeksi kärsimyksiä.

*Ah kun mua äköittää kun piti tulla tuo Pohjoisen ruliassi vielä kaiken hyvän lisäksi. Niin kuin ei olisi jo tarpeeksi saatu sappea maistella. Kirjettäkään en ole saanut mihin aikaan. Mitenkähä sieltä maailman periltä postikaan kulkee kun ne hyvät aseveljet särkee kaikki sillat ja tiet.*⁵⁰

Saksalaisista kirjoitetaan *aseveljinä* myös useissa muissa kirjeissä. Edellisessä kirjeessä sarkasmia painottaa kirjoittajan käyttämä ilmaus *hyvät aseveljet*. Seuraavassa kirjeessä sotilas kirjoittaa saksalaisista aseveljinä lainausmerkeissä, mitä esiintyy muutamassa muussakin kirjeessä. Kirjoittaja ajattelee saksalaisten myös *kenkkuilevan* eli tekevän kiusaa suomalaisille. Kirjeestä välittyy niin ikään turhautumisen tunne tilanteeseen, jossa kirjoittaja ilmaisee asian olevan myös surullinen.

*Ehkä tämä sotatilannekin tästä hiljalleen alkaa selvitä suuret unelmat vain ovat haudattava toistaiseksi. Surullista, että "aseveljet" siellä pohjoisessa meinaavat ruveta kenkkuilemaan.*⁵¹

Kirjeissä käytetään *aseveljien* lisäksi saksalaisista nimityksiä *saksmanni, sakemanni ja nixmanni*. Lottana toiminut Kerttu sai kirjeen sotilaalta, joka ajattelee *sakemannien* olevan ilkeitä ja häijyjä. Kirjoittaja myös ajattelee, että saksalaiset tekevät tuhoja palkkana entisestä aseveljeydestä. Hän kuitenkin toteaa, ettei saksalaisista ollut ongelmia hänen kotiseudullaan, vaan he olivat lähteneet alueelta sovinnollisesti pois. Saksalaisten kanssa jatkosodan aikana rinnan asuneilla siviileillä olikin paljon myönteisiä kokemuksia saksalaisista.⁵² Jos kirjeen kirjoittajan perhe on asunut saksalaisten kanssa lähekkäin, eivät saksalaiset välttämättä edes halunneet aiheuttaa tuntemilleen siviileille erityistä harmia.

⁴⁹ Junila 2000, 50-51.

⁵⁰ Kirje Irjalta Tyynelle 19.10.1944. SAK 68, Kper.

⁵¹ Kirje sotilaalta Sallille 19.9.1944. SAK 206, Kper.

⁵² Lähteenmäki 1999, 181; Junila 2000, 52-53, 288-293, 296, 300.

Kai sitten sinä tulet myös siviiliin, sillä mitäpä ilmavalvontaa enää tarttee, sakemannihan on pian pois meiltä. Mutta eikös ole sakemanni ilkeä ja häijy kun hävittää ja polttaa maatamme sillä tavoin. Kai palkaksi entisestä aseveljeydestä. Oli niitä sielläkin kotona ollut, mutta ei he siellä olleet tehneet mitään pahaa, aivan siivolla ne oli lähteneet pois.⁵³

Useissa kirjeissä Saksa nähdään Lapin sodan sytyttyä Suomen vihollisena. Lappiin saksalaisia vastaan taistelemaan joutunut Arvo kertoo vaimolleen Hilalle, että *sakemannien* toimien takia on menehtynyt paljon miehiä sekä syntynyt muita tuhoja. Hän myös toteaa, että Saksa on Suomen vihollinen. Kirjeen perusteella Arvo kokee Saksan vihollisena nähtyään Lapissa olleita tuhoja ja menetyksiä.

Sakemannit ovat saaneet pohjolassa aikaan paljon pahaa, miehiä on mennyt paljon ja ne muut tuhoukset lisäksi niitä se on siellä tehnyt. Saksasta tuli nyt Suomelle tosi vihollinen.⁵⁴

Yhdessä kirjeistä saksalaisia kutsutaan *natseiksi*. Saksan kansallissosialistinen puolue vältti yleisesti natsi -termin käyttöä, koska termiä oli käytetty muun muassa pilkallisessa mielessä. Termin käyttö levisi kuitenkin Saksan ulkopuolella.⁵⁵ Kirjeessä saksalaisia natseiksi kutsunut Severi saattoikin käyttää termiä pilkallisessa mielessä turhautumisensa korostamiseksi. Hän on toisaalta voinut käyttää termiä myös ilman sen yhteyksien tarkempaa huomioimista. Kirje on kuitenkin ainoa, jossa kirjoittaja kertoo suoraan vihaavansa *natseja*. Kirjeessä Severi suhtautuu saksalaisiin kriittisesti ja tuo esille, että saattaa joutua lähtemään pohjoiseen, mutta toteaa vihaavansa natseja sen verran, että voisi lähteä tappelemaan heitä vastaan. Hän ei kuitenkaan kirjeessä varsinaisesti toivo pohjoiseen pääsyä, vaan haluaisi pysyä ennemmin nykyisessä paikassaan.

Nyt kyllä taas liikkuu sellaisia huhuja, että meidät viedään tästä aivan näinä päivinä ylemmäs. Olisi se saanut nyt jo riittää tämä rähinä. Mutta kyllä minä sen verra natsia vihaan, että kyllä niitäkin vastahan vähän tappelisi. Vaikka se voi kyllä päättyä siihen mihin monen poijan on jo päättynyt, että puuristin ritari tulee loppujen lopuksi enemmän tai myöhemmin.⁵⁶

Joissain kirjeissä saksalaisten asemaa käsitellään osin ymmärtäväisesti. Kurtin mielestä saksalaisten kannattaisi lähteä nopeasti Suomesta pois, sillä hänen mukaansa he eivät pärjäisi taisteluissa

⁵³ Kirje sotilaalta Kertulle 1.11.1944. SAK 247, Kper.

⁵⁴ Kirje Arvolta Hilalle 1.11.1944. SAK 463, Kper.

⁵⁵ Rabinbach & Gilman 2013, 4; Online Etymology dictionary, <https://www.etymonline.com/word/Nazi> (luettu 29.10.2019).

⁵⁶ Kirje Severiltä 20.10.1944. SAK 508, Kper.

suomalaisia vastaan. Kurtin kirjeestä käy myös ilmi, että hän haluaisi Suomen välttyvän taisteluilta saksalaisten kanssa. Kurt toteaa, ettei haluaisi ampua saksalaisia, koska heitä on kaatunut jo useita sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Suomalaisia sotilaita olikin sodan alussa vaikea innostaa taisteluun saksalaisia vastaan.⁵⁷ Kurt painottaa, että saksalaiset ovat kaatuneet bolsevismin vastaisessa taistelussa, mikä voi viitata siihen, ettei hän kannata Neuvostoliiton kommunistista ideologiaa.

Toivottavasti heillä nyt on sen verran järkeä etteivät rupea panemaan hanttiin. Sillä silloin he ovat liemessä. Korvessa ei ”nixmanni” pärjää meitä vastaan. Muuten olisi kyllä ikävä, jos taas rupeesi vuotamaan verta. Ja toiseksi olisi ikävä ampua saksalaisia sillä 25 % heistä on kaatunut Suomessa taistelussa bolsjevismia vastaan.⁵⁸

Yhdessä kirjeistä pohditaan myös saksalaisten muuttuneita asenteita suomalaisia kohtaan. Tyyne näkee suomalaisten aseman kurjaksi ja toivoo, että saksalaiset olisivat ymmärtäneet suomalaisten asemaa paremmin. Hän saattoi toivoa, että jatkosodan aikaisella aseveljeydellä olisi ollut myös Lapin sodassa merkitystä. Tyyne mahdollisesti myös koki, että saksalaisten olisi pitänyt ymmärtää paremmin suomalaisten tilanne jatkosodasta irrottautumisesta. Vaikka kesällä 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäys oli onnistuttu torjumaan, suomalaiset olivat kohdanneet tilanteen todellisuuden ja nähneet, ettei sodassa kestettäisi enää kauaa.⁵⁹

Oikein on ikävä todeta saksalaisten muutos meitä kohtaan. Olisihan odottanut sentään hiukan enempi ymmärtämystä meidän asemaamme kohtaan. Mutta ainahan täytyy olla joku joka muistuttaa meille, minkälaista meillä on ja kuinka kurjia ollaan.⁶⁰

Sota-ajan kirjeenvaihdossa on huomattu olevan erityispiirteitä. Erkka Pehkonen toteaa, että sodan poikkeusoloissa on käsitelty erilaisia aiheita avoimemmin kuin normaaleissa oloissa. Sodan väkivaltaisuus tiedostettiin yleisesti, minkä myötä vihollisista tehtiin monesti kirjeissäkin epäinhimillisiä.⁶¹ Ville Kivimäki puolestaan näkee, että dehumanisointi on johtunut halusta etäännyä sodasta. Vihollisen epäinhimilliset kuvaukset olivat väkivaltaisuudesta selviytymisen keino. Kivimäki myös kertoo, että vihollisen nimitykset, kuten jatkosodan aikana neuvostoliittolaisista käytetty ”ryssä”, tekivät inhimillisistä yksilöistä epäinhimillisemmän kollektiivin.⁶² Aineistoni kirjeissä samaa asiaa voi nähdä tarkoittavan esimerkiksi sakemanni -termin käyttö. Kivimäki

⁵⁷ Lähteenmäki 1999, 171.

⁵⁸ Kirje Kurtilta Leenalle 25.9.1944. SAK 512, Kper.

⁵⁹ Martikainen 2005, 28.

⁶⁰ Kirje Tyyneltä Väinölle 3.10.1944. SAK 68, Kper.

⁶¹ Pehkonen 2015, 61, 63.

⁶² Kivimäki 2006b, 195-197.

kuitenkin toteaa, että Lapin sodassa entisiä aseveljiä ja mahdollisesti tuttuja saksalaisia vastaan taistelemisen on helpommin tuonut esille vihollisen inhimillisyyden kuin sodassa Neuvostoliittoa vastaan.⁶³

Lehdistöllä oli myös vaikutusta viholliskuvien muokkaamisessa, koska se seurasi tiedustelulaitoksen antamia ohjeita. Julkisesti luotujen epäinhimillisten viholliskuvien kautta pyrittiin helpottamaan sotilaiden tunnontuskia koskien vihollisen tappamista. Lokakuun 1944 aikana lehdistö erityisesti herjasi saksalaisia, ja suomalaisissa lehdissä esitettiin, että saksalaiset nauttivat tuhoamisesta.⁶⁴ Pehkonen toteaa, että erityisesti jatkosodassa sotilaat käyttivät kirjeissään vihollisen dehumanisointia.⁶⁵ Aineistoni kirjeissä on myös havaittavissa joitain saksalaisia epäinhimillistäviä piirteitä. Saksalaisten toimintaa kuvataan kirjeissä erityisesti epäinhimilliseksi, mikä on voinut helpottaa asennoitumisessa sotaan saksalaisia vastaan.

Suomen ja Neuvostoliiton välisen sotatilan päättyminen sai myös useita satoja suomalaisia naisia lähtemään saksalaisten mukana pois Suomesta. Suurin osa saksalaisten mukaan lähteneistä naisista oli ollut jo aikaisemmin kontaktissa saksalaisiin joukkoihin. Monet olivat työskennelleet saksalaisten palveluksessa eikä lähdön syynä kaikilla ollut seurustelu saksalaisen sotilaan kanssa. Naisten lähtöä paheksuttiin yleisesti Suomessa ja se synnytti myös laajalle levinneitä huhupuheita. Saksalaisten kerrottiin muun muassa heittäneen suomalaisia naisia laivoistaan Itämereen.⁶⁶ Kauhupropagandan levittäminen tuki saksalaisiin liittyvää viholliskuvan kehitystä.⁶⁷ Helsinkiläinen Anni kirjoitti kirjeenvaihtoystävälleen Laurille syyskuussa 1944 myös kuulemistaan naisten kohtaloista.

*Kun niitä paljon meni niiden mukana niihin laivain, niin nyt niitä on paljon löydetty merestä, ne riisuvat niiltä vaatteet pois ja sitovat rautalangalla kaksi aina yhteen ja sitten heittävät mereen, sellaisia nippuja niitä on löydetty, kun myrsky ne ajaa rantaan. Niin, että sellaisia ne ovat, ne sivistyneen maan kansalaiset, suuria raakalaisia.*⁶⁸

Mitään hukuttamisiin viittaavaa ei ole kuitenkaan löydetty, vaan suurin osa suomalaisista naisista palasi myöhemmin takaisin Suomeen. Tarinalla voidaan nähdä olevan enemmän symbolinen merkitys siitä, kuinka vieraiden miesten mukaan lähteville naisille voi käydä.⁶⁹ Anni kuvailee

⁶³ Kivimäki 2006b, 196.

⁶⁴ Rimpilä 2008, 226.

⁶⁵ Pehkonen 2015, 61, 63.

⁶⁶ Junila 2000, 32-33.; Heiskanen 2018, 9.

⁶⁷ Kivimäki 2015, 89.

⁶⁸ Kirje Annilta Laurille 26.9.1944. SAK 141, Kper.

⁶⁹ Heiskanen 2018, 9.

kirjeessään saksalaisia sotilaita *raakalaisiksi* sekä esittää heidän toimintansa julmaksi. Hän vaikuttaa olevan närkästynyt saksalaisia ja heidän toimintaansa kohtaan. Kirjeen kuvaus on sama kuin muutenkin levineen tarinan. Anni ei kerro kirjeessään Laurille mistä on kuullut kyseisistä tapauksista, joten kuvaus voi olla peräisin liikkeelle lähteneistä huhuista. Vaikka suomalaisten naisten ja saksalaisten miesten suhteita paheksuttiin osin jatkosodankin aikana,⁷⁰ aseveljeyden loppumisen jälkeen julkinen tuomitseminen tuli helpommaksi, mikä saattoi lisätä negatiivisten tunteiden ilmaisua aiheesta.

Saksalaisista sotilaista on kirjeissä myös neutraaleja kuvauksia. Suomalainen merimies Viki kertoo kirjeessään vaimolleen matkastaan Saksan Hampuriin, jossa oli laivan mukana hakemassa suolalastia. Matkalla takaisin Suomeen saksalaiset olivat pysäyttäneet laivan ja vanginneet miehistön vuorokaudeksi, Suomen ja Neuvostoliiton lopetettua sotatoimet toisiaan vastaan. Kirjeessä Viki kertoo, että matka kuitenkin pääsi jatkumaan, ja hän kirjoitti Ruotsista kirjeen vaimolleen tapahtuneesta.

He ilmoittivat meille, että laiva on nyt kaapattu ja sen miehistö on sotavankeja. He ilmoittivat Suomen tehneen viime yönä rauhan Venäjän kanssa ja nyt me olemme taas Vihollis maa Saksalle.⁷¹

Kirjeessä laivalla työskentelevä Viki ei käytä saksalaisista loukkaavia sanoja tai kuvaile heidän olemustaan tarkasti. Hän kertoo tapahtumien kulun, vaikka hänellä olisi voinut olla mahdollisesti hankalan kokemuksen takia syytä olla närkästynyt tai pahastunut. Hän kirjoittaa saksalaisten *ilmoittaneen*, joka on myös suhteellisen neutraali ilmaus tapausta kuvaamaan. Vaikka Vikin kokemus vaikuttaa olleen melko mutkaton, saksalaiset myös vangitsivat ja internoivat suomalaisia merimiehiä Saksassa olleilta kauppaluksilta. Vangittujen suomalaisten merimiesten kohtelun on nähty olleen saksalaisten osalta myös epäinhimillistä.⁷²

Jatkosodan aikana suhtautuminen saksalaisiin muuttui yhdessä sodan eri vaiheiden ja menestyksen kanssa. Suhtautuminen oli myös alueittain ristiriitainen ja yksilöiden välillä hyvinkin erilainen. Jatkosodan päätyttyä ja Suomen ja Saksan aseveljeyden loputtua mielipiteet muuttuivat kuitenkin yleisesti kielteisempään suuntaan, mikä korostuu suurimmassa osassa kirjeitä, vaikka osassa ilmeni myös neutraalimpaa ja ymmärtäväisempää suhtautumista saksalaisia kohtaan.

⁷⁰ Junila 2000, 262, 277.

⁷¹ Kirje Vikiltä Sylville 10.9.1944. SAK 239, Kper.

⁷² Martikainen 2005, 235.

4. Kuvaukset sota-alueesta ja tuhoista

Sodan alussa saksalaiset vetäytyivät aluksi rauhalliseen tahtiin Suomen Lapista kohti Pohjois-Norjaa. Saksalaisten vetäytyminen ja suomalaisten eteneminen tapahtuivat aluksi yhteisymmärryksessä ja toimia voi kuvailla valesotana eli ”syysmanööverina”. Moskovan välirauhansopimukseen vedoten Neuvostoliitto painosti kuitenkin pian suomalaisia aloittamaan aktiivisemmat toimet saksalaisten poistamiseksi maasta. Suomen aloittaessa voimakkaammat aseelliset toimenpiteet myös saksalaiset toimivat samoin.⁷³ Suomalaiset ja saksalaiset aloittivatkin pian taistelut toisiaan vastaan. Suomalaiset tekivät 1. lokakuuta 1944 Tornioon maihinnousun, joka on Lapin sodan suurimpia taisteluita ja se lopetti sovinnollisen linjan. Saksalaiset käyttivät perääntyessään poltetun maan taktiikkaa, minkä seurauksena merkittävä osa Lapin rakennuskannasta tuhoutui.⁷⁴ Kirjeissä käsitellään ja kuvaillaan Lapin sodan rintamaa sekä sodan tapahtumia ja tuhoja.

Rintaman ulkopuolisten kirjoittajien kuvauksissa nousee vahvemmin esille kuulopuheiden ja uutisoinnin merkitys sotatilanteen kuvailussa. Leena toteaa kirjeessään olevansa paikassa, jossa ei tietäisi mitään Lapin tapahtumista ilman radiota ja sanomalehteä. Hän kertoo olevansa pienellä Saimaan saarella auttamassa tätiään lasten- ja kodinhoidossa. Leena kirjoittaa Lappiin joutuneella Kurtille, jonka kanssa on seurustelusuhteessa, ja harmittelee Kurtin joutumista pohjoiseen.

*Te resukat jouduitte sinne pohjoiseen, kyllä se on kamalaa näin meikäläisenki horisontista katsottuna se hävitys ja koko meininki siellä. Kuka olisi uskonut tällaista. [...] Tämä on varmasti Suomen rauhallisimpia kolkkia, täällä ei tietäisi mitään pahasta maailmasta ellei olisi keksitty radiota ja sanomalehteä.*⁷⁵

Lapin sotaan joutuneiden sotilaiden läheiset ovat oletettavasti seuranneet uutisointia tarkasti. Huoli pohjoiseen joutuneesta läheisestä on ollut suuri. Leena kertoo Kurtille toisessa kirjeessään seuranneensa lehdestä Lapin sodan tapahtumien eli Tornionjokilaakson taisteluiden uutisointia. Lokakuussa lehdistö uutisoi sodan tapahtumista vielä kiihkeästi.⁷⁶ Leenan huolelle oli aihetta, sillä Kurt oli ehtinyt jo kaatua Lapin sodan taisteluissa reilua viikkoa aikaisemmin, mistä Leena ei ollut vielä kirjettä kirjoittaessaan tietoinen.⁷⁷ Leena toivoi myös Kurtin kirjoittavan pian ja kertovan tapahtumista. Kirjeet rintamalta olivat yleisesti odotettuja, koska niiden kautta voitiin varmistua, että

⁷³ Meinander 2012, 30, 314-315.; Tuominen 2015, 39.

⁷⁴ Lähteenmäki 1999, 170-171.

⁷⁵ Kirje Leenalta Kurtille 5.10.1944. SAK 512, Kper.

⁷⁶ Rimpiläinen 2008, 227-228.

⁷⁷ Kirje Leenalle 16.12.1944. SAK 512, Kper.

ainakin kirjoitushetkellä läheinen oli rintamalla elossa. Pidempi väli kirjeiden saamisessa loi kotirintamalle pelkoa haavoittumisesta tai kaatumisesta.⁷⁸

*Olet nyt siis ollut kai mukana niissä Tornionjokilaakson ankarissa taisteluissa, joista lehdissä olen lukenut. Ei näy sodasta tulevan sinunkaan kohdallasi loppua lainkaan. Muistan sinua hyvin usein ja pidän peukkaa pystyssä puolestasi.*⁷⁹

Sotilaat käsittelivät aineiston kirjeissä myös kuoleman mahdollisuutta. Kurt kirjoitti vielä 1. lokakuuta 1944 Leenalle, että toivoisi olevansa elossa, kun Lapin sota on päättynyt. Hän kuitenkin toteaa, että sodassa kaatuminen on mahdollista. Kirjeessä Kurt käyttää termiä *Lapin sota*, jota ei näy suoraan yhdessäkään muussa aineiston kirjeessä. Terminä Lapin sota oli jo sen alussa tilanteen kontekstissa ymmärrettävä. Kurt harmittelee kirjeessään Lappiin joutumista sekä toteaa, että sota tulee vielä kestäämään jonkin aikaa.

*Täällä nyt olen Lapissa (kohta). Harmittaa kyllä vähän kun piti tulla tänne, mutta surut pois ja kukka rintaan. Voi olla, että täälläkin kohta on täysi ”korpisota”, sillä saksalaiset vetäytyvät hyvin hitaasti pohjoiseen päin. Kyllä ne ”nixmannit” ovat hulluja: räjähtää siltoja ym. ym. [...] Kyllä tämä sota kestää vielä! Olisi hauskaa jäädä eloon, kun maailmanrauha tulee, mutta ruumis voi kyllä olla ”kylmä” silloin, sillä kukaan ei tiedä mihin suuntaan ”Lapin-sota” kehittyy.*⁸⁰

Useissa kirjeissä siirtoa ja kotiutusta odottaneet sotilaat kirjoittivat läheisilleen kuulemistaan tiedoista koskien pohjoisen tapahtumia. Viljo kuvailee vaimolleen Ainolle 26. syyskuuta 1944 taisteluiden olevan kovia, mutta käyttää kuitenkin sanaa *kuulemma*, mikä kertoo, ettei tieto ole täysin varma. Kirjeen päiväystä ennen ei oltu käyty vielä varsinaisia taisteluita, vasta 28. syyskuuta tapahtui ensimmäinen kuolonuhreja vaatinut välikohtaus.⁸¹ Viljo ei myöskään kuvaile taisteluita tarkemmin, joten hänen tietonsa ovat luultavasti perustuneet kuulopuheisiin. Saksalaiset olivat kuitenkin osin suomalaisten suostumuksella syysmanööverien myötä tuhonneet siltoja ja teitä,⁸² mikä on voinut vaikuttaa ajatuksiin taisteluista.

⁷⁸ Taskinen 2015, 18.

⁷⁹ Kirje Leenalta Kurtille 17.10.1944. SAK 512, Kper.

⁸⁰ Kirje Kurtilta Leenalle 1.10.1994. SAK 512, Kper.

⁸¹ Meinander 2012, 307.

⁸² Kulju 2013, 61.

*Eihän tänne mitään muuta erikoista kuulu pohjoisessa on kuulema kovat taistelut että sinne kyllä voi vielä joutua lähtemään.*⁸³

Viljo joutui noin kuukautta myöhemmin pohjoiseen ja kuvailee kirjeessään vaimolleen näkemäänsä Rovaniemen tuhoa perusteelliseksi hävitykseksi. Saksalaiset polttivat ja räjäyttivät Rovaniemen rakennuksia. Tuhon on nähty vaikuttaneen myös hetkellisesti suomalaisten taistelutahdon lisääntymiseen.⁸⁴ Viljo päätyi tekemään Lapissa kirvesmiehen töitä eikä näin ollen kirjeiden perusteella joutunut mukaan taisteluihin.

*Niin täällä minä nyt vihtoinikin olen. Kuuluisassa pohjolan rovaniemessä. Kyllä tämä on ollut komia paikka ennen mutta kyllä tämä nyt on niin perusteellisesti hävitetty että täällä ei ole muuta kun nokea ja tuhkaa savupiippuja ja raunioita ei yhtään ehjää taloa tässä keski kaupunkilla ei ollu niin paljon ehjää taloa että ois päästy katon alle yöksi täytyi heti käyty töihin että saatiin asunto.*⁸⁵

Antti kirjoitti puolestaan vaimolleen Hiljalle 17. syyskuuta kertoakseen siirrostaan lähelle Oulua. Antti toivoo kirjeessä, että saisi olla nykyisessä paikassa eikä joutuisi taistelemaan saksalaisia vastaan. Hän kuvailee myös saksalaisten tekemiä tuhoja, mutta uskoo, ettei suuria taisteluita kuitenkaan tule. Saksalaiset saivat Suomen suostumuksella tuhota osan silloista, teistä ja rakennuksista ”syysmanööverin” aikana, ennen varsinaisten taisteluiden alkamista syys-lokakuun vaihteessa.⁸⁶

*Kumpu saisimme olla täällä kauan aikaa, mutta eihän sitä tietä millä tunnilla on lähtö saksalaisia vastaan aseita riisumaan. Kemijärveltä etelään päin on saksalaiset räjäyttäneet rada sillan ettei sinne pääse samoin taivalkosken puolella. Luulisi ettei suuria tappeluita tule sillä ainakin suuri osa saksalaisista ei halua tapella.*⁸⁷

Antti joutui myös pohjoiseen sota-alueelle. Hän ei kuitenkaan kerro yhdessäkään kirjeessä joutuneensa varsinaiseen taisteluun. Jos Antti silti osallistui Lapin sodan taisteluihin, hän saattoi jättää niistä kirjoittamatta. Antti oli osallistunut myös jatkosotaan, jolloin sensuuri erityisesti valvoi, ettei rintamalta kirjoitettu tappioista ja tuhoista, joiden nähtiin vaikuttavan kotirintaman mielialoihin. Jatkosodan aikaisissa kirjeissä rintamalta kirjoitettiin usein itsesensuurinkin vuoksi arkisista asioista,

⁸³ Kirje Viljolta Ainolle 26.9.1944. SAK 111, Kper.

⁸⁴ Meinander 2012, 324-325.

⁸⁵ Kirje Viljolta Ainolle 29.10.1944. SAK 111, Kper.

⁸⁶ Meinander 2012, 314.

⁸⁷ Kirje Antilta Hiljalle 17.9.1944. SAK 53, Kper.

koska sitä kautta haluttiin pitää yllä ajatusta normaalista elämästä eikä haluttu huolestuttaa kotiväkeä sodalla.⁸⁸ Antti kuitenkin kuvailee pohjoisessa näkemiään saksalaisten aiheuttamia tuhoja sekä marssimisen aiheuttamaa väsymystä. Kirjesensuuri ei toiminut enää Lapin sodan aikana yhtä aktiivisesti kuin jatkosodassa, minkä vuoksi myös väsymyksestä ja tuhoistakin saatettiin kirjoittaa avoimemmin.⁸⁹

On ollut muutamia päiviä huononlainen postintulo, kun on marssittu kovasti ja tietkin on sillatkin räjäytetty, ei pääse kunnolla autot jälessä. Olen nyt Kemijoen varressa kolmekymmentäviisi kilometriä rovaniemeltä päin kemistä. Poispääsystä ei ole tietoa. Jalat ovat kipeänä marssista eilenkin marssittiin kolmekymmentä kilometriä täys kantamus selässä. [...] tulen kotiin kun joudun.⁹⁰

Antin vaimo Hilja kirjoitti puolestaan miehelleen huolestaan koskien pohjoisen taisteluja. Hilja kokee taisteluiden olleen pohjoisessa kovia. Saksalaisten taistelutahto suomalaisia kohtaan kohosi Tornion maihinnousun seurauksena. Saksalaiset eivät halunneet jäädä suomalaisten sotavangeiksi sillä se olisi tarkoittanut luovutusta neuvostoliittolaisille.⁹¹ Hilja on epätietoinen siitä, onko Antti joutunut olemaan taisteluissa. Muutamassa muussakin kirjeessään Hilja tuo ilmi huolensa taisteluista ja Antin osuudesta niihin.

Miulla on ollut kova harmi siusta, kun olet siellä Pohjosessa kun siellä tapetaan kovasti. [...] Onko siun pitänä olla ihan siellä Tappelu paikalla kun et ole millonkaan kirjuttanu siitä mitään.⁹²

Sotatila itsessään on suuri muutos rauhanajan oloihin. Sota synnyttää jonkintasoisen trauman rintaman lisäksi myös kotirintamalla oleviin henkilöihin, kuten kaikkiin sodan osallisiin. Trauman aiheuttaa stressaavaksi koettu tapahtuma, joka on normaaliksi koetun kokemuspäiriin ulkopuolella.⁹³ Rintamatilanne ja sotilaiden kokemukset heijastuivat näin myös kotirintamaan sekä todennäköisesti vaikuttivat myös kotirintaman tilanteeseen ja ajatuksiin. Kirjeiden kautta on kuitenkin ollut myös mahdollisuus päästä käsittelemään ja kertomaan tunteista ja kokemuksista.

⁸⁸ Hagelstam 2006, 224; Mustanoja 2017, 14.

⁸⁹ Pietiäinen 1988, 179.

⁹⁰ Kirje Antilta Hiljalle 10.10.1944. SAK 53, Kper.

⁹¹ Meinander 2012, 322.

⁹² Kirje Hiljalta Antille 15.10.1944. SAK 53, Kper.

⁹³ Lamminpää 2014, 7, 60.

Useissa kirjeissä Lapissa olleet sotilaat kuvailevat erityisesti näkemiään tuhoja. Huomiota saavat erityisesti saksalaisten tekemät tuhotyöt, kuten talojen polttaminen, siltojen ja teiden räjäyttely. Joel kuvailee poltettua Rovaniemeä ja kertoo sen muistuttavan *sodan kauhuista*. Rovaniemen kunnan alue koki mittavimmat rakennustuhot Lapin sodassa.⁹⁴ Rovaniemen tuhot saivat myös paljon huomiota suomalaisessa lehdistössä.⁹⁵ Rovaniemen tuhoja kuvailtiin myös useissa kirjeissä niin rintamalta kuin kotirintamalta.

*On tämä jälki surkean näköistä kun kaikki on poltettu Rovaniemen kauppala oli ikävän näköinen kun tornit töröttää vain pystyssä kertomassa kulkeville sodan kauhuja Niin sellaista on sota saa sitten nähdä milloin tämän kaiken pitäisi loppuman Kyllähän tämän jo luulisi piisaavan Mutta ken elää hän näkee.*⁹⁶

Ajatukset Lapin sodan kestosta vaihtelevat kirjeissä pitkälti kirjoittajasta riippuen. Kirjeistä käy myös ilmi, ettei Lapin tilanteesta ollut aina kunnollista käsitystä, eikä näin ollen sodan kestosta ollut myöskään varmuutta. Joelin sisko Tyne päivittelee kirjeessään Joelille sodan pitkittymistä ja sen luomaa epäuskoa. Hän kuitenkin toivoo, että sota loppuisi pikaisesti. Tyne varmasti toivoi veljensä nopeaa poispääsyä sodasta, sillä hän koki sodan myös yleisesti *julmana ja raakana*.

*Olisi hyvä, jos se Teidän Lapin matka päättyisi ennenkun tulee talviset ilmat ja kyllähän se nyt niin paljo lupaavalle näyttäisikin. Eihän sitten tiedä joko sitten edes sota loppuisi. Sitä on tullut niin epäuskoiseksi, kun se niin monta kertaa on alettu uusista vaiheista. Rauhoittuisi koko maailma. [...] On se varmaan synkkää näkyä mitä sielläkin saa katsella Kyllä sota on julmaa ja raakaa. – ja kuitenkin se on ihmisten aikaansaannos.*⁹⁷

Kaikki eivät nähneet Lapin sotaa kuitenkaan yhtä lohduttomana. Pohjoiseen siirtyneelle Laurille hänen ystävänsä Kalle kirjoittaa sodasta optimistisesti ja rohkaisevasti. Kirjeet nähtiin erityisesti jatkosodan aikana henkisen kestäkyvyn ylläpitäjänä. Niiden avulla pyrittiin lisäksi muokkaamaan sensuurin avustuksella yleisiä mielialoja toivottuun suuntaan. Kotirintaman tuli kannustaa ja tukea rintamalla olleita, minkä vuoksi kirjeidenkin tuli olla tarpeeksi optimistisia.⁹⁸ Vaikka kirjesensuuri ei enää Lapin sodassa varsinaisesti valvonut kirjoituksia, usko sodassa pärjäämiseen sekä läheisten tuki on varmasti pitänyt taistelutahtoa yleisesti korkeammalla.

⁹⁴ Tuominen 2015, 50.

⁹⁵ Rimpiläinen 2008, 225-227.

⁹⁶ Kirje Joelilta Tyynelle 23.11.1944. SAK 68, Kper.

⁹⁷ Kirje Tyyneltä Joelille 31.10.1944. SAK 68, Kper.

⁹⁸ Hagelstam 2011, 304-305

Sain eilen kirjeesi ja äsken kortin jossa tiedotit lähdöstäsi Pohjolaan—Vai jo ne lähettivät vihdoin sinne, Ihmettelin kun eivät jo ennemmin ole passittaneet. Ei kai ole ollut tiet kunnossa vielä. Pian se pohjoinen senpuoleen selviääkin, jo melkein tämän kuun aikana, niin ettei siellä taida olla paljoa tekemistä—Kohta ovat Muoniossa ja Laanilassa jo eikä sieltä enää hirmumatkoja rajalle ole jos eivät lähde toistamiseen seikkailemaan vieraille maille mitä tuskin nyt tekevät.⁹⁹

Kalle ei itse ollut vielä joutunut lähtemään pohjoiseen ja uskoi vahvasti kotiuttamiseensa. Hän kuitenkin kertoo Laurille kuulleensa, ettei saksalaisia tarvitse pelätä. Kalle myös uskoo kirjeessä, että saksalaisia vastaan olisi helppo taistella ja heidät saataisiin nopeasti ajettua pois. Kalle saattoi kirjoittaa Laurille sodasta optimistiseen sävyyn, jotta pohjoiseen joutuneen Laurin mieliala pysyisi mahdollisimman hyvänä. Lapin sodan suurimmat ja merkittävimmät taistelut oli pitkälti käyty ennen Kallen kirjettä,¹⁰⁰ joka on päivätty 22. lokakuuta, joten Kallen ajatus sodan rauhoittumisesta on ollut osin myös paikkaansa pitävä.

Täällä kulki eräs rajajääkäri kessukaupalla ja hän oli ollut sielläpäin. Kertoi että helpompi oli tapella kuin ryssien kanssa. He ovat vieläkin metsänpelkoja ja saavat hitaasti tykistön aseisiin ja toimimaan, jota viimeistä olen ennekin kuullut. Kyllä se Saksa viimeistään taitaa tänä talvena vetää.¹⁰¹

Saksalaisten tekemät tuhot vaikuttivat sotilaiden liikkumisen lisäksi myös siviileihin ja yritystoimintaan. Osuusliikkeessä työskentelevä Yrjö harmittelee Lapin kulkuyhteyksien tuhoutumista. Hän on kirjeessä turhautuneen oloinen, koska parannusta kulkuyhteyksiin ei ole pian näkyvissä. Yrjöä myös vaivaa, ettei Osuusliike pysty täyttämään tehtäviään ja kuljettamaan tarvittavia tuotteita huonojen kulkuyhteyksien vuoksi. Jälleenrakennuksen aloittamisessa olikin osin jähmeyttä, koska vahinkoja ja korvauksia koskevaa lainsäädäntöä täytyi muuttaa Lappiin sopivaksi.¹⁰²

Tässä sitä alkuvaikeuksia onkin. Ja tulee olemaan niinkauan kuin rautatie on kunnossa Kemijärvellä saakka. Onhan aivan luonnollista, että kun kulkuyhteydet rikotaan oikein Suur-Saksan armeijan suurella teholla ja perusteellisuuudella ei yksi osuusliike kykene saamaan tavarain kuljetusta aikaan 1/6 Lapin asukkaille. Valtiollakin näkyy yhteyksien

⁹⁹ Kirje Kallelta Laurille 22.10.1944. SAK 141, Kper.

¹⁰⁰ Meinander 2012, 326-327.

¹⁰¹ Kirje Kallelta Laurille 22.10.1944. SAK 141, Kper.

¹⁰² Tuominen 2015, 59.

*kuntoon saaminen vievän aikaa, arvioni mukaan ainakin 2 vuotta. Sanomalehdissä kyllä luvataan hyvää ja kirjoitellään niistä suurista toimenpiteistä, mihin rauta- ja maanteitten kuntoon saamiseksi on ryhdytty, mutta mikäli käytännölliset toimenpiteet osoittavat on se vain pelkkää ”sanan helinää”.*¹⁰³

Lappiin Yli-Iin lähelle kansakoulun opettajaksi lähtenyt Annikki kertoi ystävälleen Rauhalle helmikuussa 1945, ettei kaupassa ole ollut juuri mitään ja alueella on ruuasta muutenkin pulaa. Annikki oli kohdannut ongelmia elintarvikkeiden saannissa, mihin vaikutti vahvasti niiden kuljetuksen vaikeus, minkä osuuskaupassa työskennellyt Yrjökin totesi. Lappia vaivasi myös yleisesti elintarvikepula.¹⁰⁴ Annikki koki, että ongelmat johtuivat saksalaisten aikaansaamista tuhoista. Yli-Iin lähettyviltä saksalaiset olivat poistuneet jo lokakuussa 1944,¹⁰⁵ mutta Lapin sota vaikutti silti vahvasti alueen siviileihin vielä alkuvuodesta 1945.

*Nyt saksalaisten hävitystyön jälkeen ovat mönkiäiset saaneet olla melkein ilman kaikkea. Kauppaan ei olla saatu juuri mitään. Korttiannoksiani en ole edes siitä saanut. Kun kaiken kurjuuden huipuksi on pakkanen vienyt kaiken viljan ja perunat, ei ~~juuri~~ täällä voi puhua ruuan laitosta, sillä meillä ei tosiaan ole juuri mitään pataan laitettavaa.*¹⁰⁶

Annikki kertoo kirjeessään myös, että hän oli joutunut lokakuun puolivälissä odottamaan usean päivän pääsyä Yli-Iihin miinanraivauksen vuoksi. Annikki oli ollut matkalla kohti Yli-Iitä, joka sijaitsee Oulun ja Kemin välisessä maastossa, mihin siviilit saivatkin palata lokakuun puolivälistä lähtien.¹⁰⁷ Myös suomalaisten joukkojen eteneminen Oulusta kohti Kemiä oli ollut lokakuun alussa vaivalloista johtuen saksalaisten tekemistä miinoituksista.¹⁰⁸

Viimeiset saksalaiset joukot poistuivat Suomen puolelta Norjaan 27. huhtikuuta 1945.¹⁰⁹ Niilo taisteli kirjeiden perusteella Lapin sodassa loka- tai marraskuusta 1944 lähtien,¹¹⁰ hänen joukkonsa pääsivät palaamaan Käsivarren Lapista kohti etelää vasta toukokuussa 1945. Niilo kuvailee kirjeessään sodan jälkeistä näkymää Aavasaksalta ja toteaa, että sodan jäljet näkyvät vielä selkeästi alueella. Niilon kuvauksessa esiintyvät rinnakkain rauhan ja sodan maisemat. Niilo kuvailee maisemaa Aavasaksalta

¹⁰³ Kirje Yrjöltä Leolle 10.12.1944. SAK 247, Kper.

¹⁰⁴ Tuominen 2015, 59.

¹⁰⁵ Kulju 2013, 145.

¹⁰⁶ Kirje Annikilta Rauhalle 1.2.1945. SAK 334-335, Kper.

¹⁰⁷ Erkkilä & Iivari 2015, 325.

¹⁰⁸ Kulju 2013, 145.

¹⁰⁹ Kulju 2013, 341.

¹¹⁰ Kirje Niilolta Sirkalle 16.10.1944, 22.11.1944. SAK 428, Kper.

sekä kiehtovaksi että sodan runtelemaksi.¹¹¹ Lapin rakennuskannasta ja infrastruktuurista tuhoutui merkittävä osa Lapin sodassa, mikä vaikutti Lapissa myös pitkälti sodan jälkeen.¹¹² Niilo on kirjeensä perusteella onnellinen, että sota on ohi ja hän pääsee lähtemään pois Lapista. Hän vaikuttaa kirjeessä olevan kuitenkin kyllästynyt armeijan palveluksessa olemiseen ja toivoo kotiuttamistaan.

Nyt on asiat niin onnellisesti, että olemme täällä Aavasaksalla [...]. Olemme jättäneet ne Lapin jänkät, kauan odotettu kotimaahan paluu tapahtuu juuri parraikaa [...] Olen käynyt Aavasaksalla ja sen vaaralla, se on tosiaan katsomisen arvoinen paikka. Sota on kyllä jättänyt leimansa sinnekin, ikkunat ovat särkyneet ja muutenkin vähän niin ja näin.¹¹³

Lapin jälleenrakennuksen tarve todettiin useissa kirjeissä jo sodan alkupuolella. Jälleenrakennus aloitettiin Lapissa paikoin täysin tyhjästä sodan loputtua. Talojen rakentamisen lisäksi saksalaisten tuhoamat tiet, sillat ja puhelin- ja lennätinlinjat oli myös korjattava sekä miinat raivattava.¹¹⁴ Leo kertoo kuulemistaan Lapin tuhoista sekä pohtii jälleenrakentamista kirjeessä vanhemmilleen lokakuussa 1944.

Kyllä kait ne vaan kaikki siellä polttavat, mitä poltettavissa on. Tuskin Kemijärvelläkään jää mitään pystyyn, niin perusteellista työtä ne näkyvät tekevän. On siellä pohjolassa jälleenrakentamista.¹¹⁵

Sota-alueen tapahtumien kuvailuun vaikutti kokijan asema. Aiheen käsittelyssä nousee esille eroja kotirintaman ja rintaman kirjeiden välillä. Kotirintamalla jouduttiin kestäämään sodan aikana huolta ja pelkoa Lapin sotaan joutuneen sotilaan puolesta ja käydyt taistelut koettiin koviksi. Kotirintamalla uutisointi ja kuulopuheet vaikuttivat vahvasti käsityksiin sodasta. Rintamalla puolestaan asioita nähtiin ja koettiin omin silmin, vaikka huhupuheita ja uutisten tietoja varmasti liikkui myös siellä. Rintaman kirjeissä kuvaillaan paljon Lapissa nähtyjä tuhoja. Käsityksissä taisteluiden kovuudesta, määrästä sekä jatkumisesta on kirjeissä monenlaisia näkemyksiä. Saksalaisten Lapissa tekemät tuhot nousevat kuitenkin suurimmassa osassa kirjeitä esille sota-alueesta kirjoitettaessa.

¹¹¹ Kirje Niilolta Sirkalle 30.5.1945. SAK 428, Kper.

¹¹² Kulju 2013, 342.

¹¹³ Kirje Niilolta Sirkalle 30.5.1945. SAK 428, Kper.

¹¹⁴ Tuominen 2015, 54-55; Erkkilä & Iivari 2015, 327.

¹¹⁵ Kirje Leolta vanhemmille 15.10.1944. SAK 472, Kper.

5. Lopuksi

Tutkielmassa tarkastelin Lapin sodan aikaisten kirjeiden kautta Lapin sotaan suhtautumista ja sodan käsittelyä. Kirjeaineiston pohjalta voidaan todeta, että Lapin sota pidettiin yleisesti epämieluisana ja se koettiin kielteisesti. Lapin sotaan suhtauduttiin kirjeissä kuitenkin osin vaihtelevasti. Tarkastelin sotaan suhtautumista ja sen käsittelyä kolmen teeman kautta. Teemat, välirauhansopimus ja sen myötä Lapin sodan syttyminen, Suomessa olleet saksalaiset joukot ja sota-alueen kuvaukset, kytkeytyivät useissa kirjeissä toisiinsa. Eri teemoista löytyi erilaisia tarkastelunäkökulmia Lapin sotaan. Pohdin tutkielmassa teemojen kautta myös sotaan suhtautumiseen ja käsittelyyn mahdollisesti vaikuttaneita tekijöitä.

Moskovan välirauhansopimusta voidaan pitää Lapin sodan syttymisen syynä. Neuvostoliiton kanssa tehty rauha koettiin ristiriitaisena. Rauha itsessään oli helpotus, mutta se johti Suomen uuteen sotaan. Jatkosodassa taistelleiden sotilaiden kirjeissä nousi esiin halu välttää uudelta sodalta. Kotirintaman kirjeissä puolestaan pelättiin sotilaan joutumista pohjoiseen. Kirjeissä toivottiin yleisesti sotilaiden nopeaa kotiuttamista. Lapin sodan syttyminen koettiin Suomen kansan uutena kärsimyksenä.

Saksalaisiin suhtaudutaan kirjeissä monin tavoin. Jokaisella kirjeen kirjoittajalla on ollut omanlainen käsitys ja suhtautumistapa saksalaisiin. Aineiston kirjeissä saksalaisista puhutaan sarkastiseen, närkästyneeseen, neutraaliin ja negatiiviseen sävyyn. Jatkosodan päätyttyä suhtautuminen muuttui yleisesti negatiivisempaan suuntaan, mikä ilmenee myös kirjeissä. Yleinen turhautuminen sotatilaan, Lapin tuhojen uutisointi ja lehdistön tarkoituksellinen viholliskuvien luominen ovat oletettavasti vaikuttaneet myös useisiin negatiivisiin kuvauksiin saksalaisista.

Kirjeistä ei löydy suoraan saksalaisia puolustelevia tai myötämielisiä ilmauksia, vaikka joissain kirjeissä käsitellään tilannetta osin ymmärtäväisesti saksalaisten asemaa kohtaan. Kirjeissä Lapin sota nähtiin valitettavana tapauksena, mutta kaikki eivät syyllistäneet saksalaisia sodan syttymisestä tai osoittaneet muuta vihamielisyyttä heitä kohtaan. Saksalaisista ei todennäköisesti haluttu kirjoittaa liian myönteisesti, vaikka heitä olisi tuettu, koska yleinen ilmapiiri muuttui saksalaisia kohtaan negatiivisemmaksi, ja samalla Neuvostoliitto lisäsi painostusta ja tarkkailua Suomen toimiin Saksaa kohtaan.

Käsitykset Lapin sodan sota-alueen tapahtumista ja taisteluista ovat kirjeissä osin vaihtelevia. Lapin sodan tuhojen kuvaukset ovat yhteneväisempiä. Kotirintaman kirjeissä näkyy selkeämmin kuulopuheiden ja uutisoinnin antama kuva sodan tapahtumista. Lapin sodan rintamalla olleiden sotilaiden, ja paikallisten kirjeissä nousevat esille tuhojen kuvaukset sekä niiden vaikutus erityisesti

alueella liikkumiseen. Jälleenrakennuksen tarve Lapissa todetaan suoraan muutamissa kirjeissä, mutta se käy myös esille tuhojen kuvausten kautta. Lapin sodan rintaman tapahtumiin ja taisteluihin suhtauduttiin osin vaihtelevasti, osa koki taisteluiden olleen helppoja ja piti sotaa nopeasti ohi menevänä, kun toiset kokivat sodan kovaksi. Kotirintaman kuvauksissa sotaa pidettiin yleisesti kovana, jos läheinen oli joutunut lähtemään rintamalle. Rintaman taistelut ja tuhot kuitenkin koettiin yleisesti epämieluisina ja ikävinä.

Lapin sodasta löytyy vielä paljon tutkittavaa. Erityisesti kokemushistoriallista tutkimusta Lapin sodasta voisi vielä tehdä lisää. Mielenkiintoisia näkökulmia olisi esimerkiksi, millaisia vaikutuksia sotilaan Lapin sodassa olemisella oli kotona odottavalle perheelle tai Lapin sodassa pidempään taistelleen sotilaan kokemukset. Kirjeiden tutkiminen on myös jatkuvasti lisääntymässä historian tutkimuksessa. Tutkielmassa tarkastelemiani teemoja pystyisi vielä syventämään niin kirjeenvaihdon kuin muidenkin lähteiden kautta.

Aineiston kirjeistä löytyy monia yhtäläisyyksiä. Jokaisella kirjoittajalla painottuu kirjeissä kuitenkin omat suhtautumis- ja käsittelytapansa sodasta. Yksilöillä on aina omanlainen kokemus asioista kuten sodastakin, mihin aineiston kirjeissä näytti vaikuttavan kokijan asema sodan aikana, esimerkiksi rintaman ja kotirintaman kirjeenvaihdossa painottui erilaisia asioita. Kirjeissä sodan käsittelyn ja omista tuntemuksista kirjoittamisen voi nähdä haluna jakaa kokemuksia ja ajatuksia sodan synnyttämistä aiheista.

Lähteet ja kirjallisuus

I ARKISTOLÄHTEET

Kansanperinteen arkisto (Kper), Tampereen yliopisto

- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 53
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 68
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 111
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 141
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 206
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 214
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 239
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 247
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 334-335
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 365
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 428
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 463
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 472
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 507
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 508
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 511
- Sota-ajan kirjeiden kokoelma (SAK) 512

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahto, Sampo, *Aseveljet vastakkain – Lapin sota 1944-1945*. Kirjayhtymä: Helsinki, 1980.

Bourke, Joanna, ”Uusi sotahistoria”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa -Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006.

Erkkilä, Veikko & Iivari, Pekka, *Jätetyt kodit tuhotut sillat -Lapin sodan monta historiaa*. Kustannusyhtiö Otava: Helsinki, 2015.

Hagelstam, Sonja, ”Rakas sotilaani! -Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa”. Teoksessa Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2011.

Hagelstam, Sonja, ”Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville, *Ihminen sodassa: Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva: Helsinki, 2006.

Heiskanen, Anu, *Naisen kokemus, sota ja selviytyminen: Kolmanteen valtakuntaan 1944 lähteneet suomalaiset naiset*. Valtiotieteellinen tiedekunta, akateeminen väitöskirja, Helsingin yliopisto, 2018.

Junila, Marianne, *Kotirintaman aseveljeyttä -suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941-1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2000.

Kemppainen, Ilona, ”Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa -Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville, ”Johdatus koettuun sotaan”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa -Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006.

Kivimäki, Ville, Hytönen, Kirsi-Maria & Karonen, Petri, ”Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättyminen Suomessa ja Euroopassa”. Teoksessa Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria (toim.), *Rauhaton rauha -Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950*. Vastapaino: Tampere, 2015.

Kivimäki, Ville, ”Hämärän horisontti, avautuvat tulevaisuudet. Suomalaissotilaat ja syksyn 1944 tunnemaaisema”. Teoksessa Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria (toim.), *Rauhaton rauha -Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950*. Vastapaino: Tampere, 2015.

Kivimäki, Ville, ”Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa -Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006a.

Kivimäki, Ville, ”Sotilaan työ, siviilin taakka. ”Vihollisen tuhoamisen” dynamiikasta, kokemuksesta ja muistoista”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa -Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Minerva Kustannus Oy: Helsinki, 2006b.

Kulju, Mika, *Lapin sota 1944-1945*. Gummerus Kustannus Oy: Helsinki, 2013.

Lamminpää, Hannele, ”Kirjeet täällä korvessa ovat ainoat, jotka tuovat jonkinlaista merkitystä” *Jatkosodan kirjeet sotilaan ja kotiväen selviytymisen välineenä*. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, historian pro gradu -tutkielma, 2014.

Lähteenmäki, Maria, *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja -Lappilaisten sotakokemuksia 1939-1945*. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, 1999.

Martikainen, Tyyne, *Jatkosodasta Lapin sotaan: Lapin tuho -sotarikos*. Mainos- ja painotalo Värisuora: Kemi, 2005.

Meinander, Henrik, *Suomi 1944 -Sota, yhteiskunta, tunnemaisema*. Kustannusosakeyhtiö Siltala: Helsinki, 2012.

Metsberg, Kimmo, *"Kirjoitan sinulle vähän vaikka ei täältä mitään erikoista kuulu" -Jatkosodan arkea kahden perheen kirjeissä*. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, historian pro gradu -tutkielma, 2012.

Metsämuuronen, Jari, *Laadullisen tutkimuksen perusteet*. International Methelp Ky: Helsinki, 2008.

Mustanoja, Liisa, "Kirjeitä sodasta ja rakkaudesta". Mustanoja, Liisa (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita -Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944*. Tampereen yliopisto, 2017.

Nurminen, Tapio, "Ehkäpä se läpimurto on nyt selvä: Sotilaiden kirjeet tapahtumahistorian lähdeaineistona". Teoksessa Tikka, Marko, Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena (toim.), *Kirjeitä sodasta -Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015.

Oksanen, Tauno, "Tie aselepoon ja välirauhaan". Teoksessa Kleemola, Olli (toim.), *Selviytymistarina -Suomi 1939-1945*. Suomen Sotaveteraaniliitto ry: Helsinki, 2018.

Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com/word/Nazi> .Luettu 27.10.2019.

Pehkonen, Erkka, "Kirjetutkimuksen etiikka -yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettismetodologiset haasteet". Teoksessa Tikka, Marko, Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena (toim.), *Kirjeitä sodasta -Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015.

Pietiäinen, Jukka-Pekka, *Suomen postin historia 2*. Posti- ja telelaitos: Helsinki, 1988.

Rabinbach, Anson & Gilman, Sander L., *The Third Reich Sourcebook*. University of California Press: Los Angeles, 2013.

Rimpiläinen, Tuomas, ”Aseveljistä lapinpolttajiksi -saksalaiset suomenkielisessä lehdistössä Lapin sodan aikana 1944-1945”. Teoksessa Perko, Touko (toim.), *Sotahistoriallinen aikakauskirja 27*. Suomen Sotahistoriallinen Seura & Sotamuseo: Helsinki, 2008.

Taskinen, Ilari, ”Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta”. Teoksessa Tikka, Marko, Taskinen, Ilari & Nevala-Nurmi, Seija-Leena (toim.), *Kirjeitä sodasta -Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015.

Tuominen, Marja, ”Lapin ajanlasku. Menneisyys, tulevaisuus ja jälleenrakennus historian reunalla”. Teoksessa Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria (toim.), *Rauhaton rauha -Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944-1950*. Vastapaino: Tampere, 2015.

Uino, Ari, ”Kotiuttaminen ja kotiinpaluu”. Teoksessa Kleemola, Olli (toim.), *Selviytymistarina - Suomi 1939-1945*. Suomen Sotaveteraaniliitto ry: Helsinki, 2018a.

Uino, Ari, ”Rintamamiesten Lapin sota”. Teoksessa Kleemola, Olli (toim.), *Selviytymistarina -Suomi 1939-1945*. Suomen Sotaveteraaniliitto ry: Helsinki, 2018b.

